

Методологічні проблеми оцінки фінансового стану підприємств

Розглянуто значення аналізу фінансового стану підприємств та основні недоліки сучасної практики його проведення. Визначено головні компоненти методології аналізу фінансового стану. Досліджено проблеми дефініції та побудови впорядкованої системи показників оцінки. Окреслено шляхи подальших наукових пошуків.

The importance of analysis of the financial condition of enterprises and basic lacks of modern analytical practice is examined. The main methodology components of analysis of the financial condition are presented. The problems of definition and construction of the well-organized system of financial indicators are explored. The ways of subsequent scientific searches are outlined.

Значення теоретичних досліджень у галузі фінансового аналізу і у тому числі аналізу фінансового стану для забезпечення ефективної діяльності вітчизняних підприємств визначається декількома обставинами:

- по-перше, трансформаційною кризою, в умовах якої здійснюється діяльність. Її ознаки добре відомі та мають відношення не тільки до суто економічних відносин (інфляція, скорочення обігових коштів, викривлення співвідношень цін, застарілість технологій та виробничого потенціалу, низька продуктивність тощо). Суттєвий вплив мають й інституційні аспекти економіки, у тому числі те, що відноситься до приватної власності, дотримання умов контрактів, рентоорієнтованої поведінки і т.д.;
- по-друге, відсутністю у вітчизняній практиці критичної маси необхідного досвіду фінансового аналізу. Це частково пов'язано з тим, що й досі можна вести мову про недоліки вітчизняної школи фінансового менеджменту та аналізу. Ознакою цього є чисельні спроби перенесення на поле вітчизняних потреб досягнень західної, у першу чергу, та російської фінансової науки.

З огляду на це проблематика методології фінансового аналізу представляється актуальною.

На жаль, вітчизняна практика не використовує фінансовий аналіз належним чином. Це, на нашу думку, пояснюється декількома обставинами: 1) власне фінансові аспекти господарської діяльності представляються досить складними

для розуміння без спеціальної фахової підготовки; 2) традиційно в країні наготувалося достатньо кадрів-фінансистів для використання на підприємствах; 3) значний обсяг тіньової економіки в країні передбачає наявність прихованої конфіденційної інформації, до якої має доступ обмежене коло осіб і яка не може бути об'єктом формального фінансового аналізу; 4) у вітчизняній практиці, незважаючи на зусилля Міністерства фінансів, досі відсутні сталі традиції й відпрацьовані методи проведення аналізу; 5) кожен акт фінансового аналізу представляє собою переважно комплекс унікальних дій, що відноситься і до особливостей підприємства, і до його поточного стану, і до специфічних інтересів замовників аналізу, і, нарешті, до професійних якостей та досвіду аналітика.

Отже, такий важливий інструмент підвищення ефективності господарської діяльності як фінансовий аналіз не виконує свого призначення. Це є одним з чинників того, що фінансовий стан вітчизняних підприємств, що демонструють фінансові показники їх діяльності, свідчать про суттєві недоліки фінансового менеджменту (таблиця).

З таблиці видно, що в економіці в цілому та по окремих її секторах спостерігаються певні вади фінансового стану підприємства. Порівняльний аналіз фінансових показників дозволяє побачити, що найнижчим показником швидкої ліквідності характеризується сільське господарство. До того ж йому притаманний великий розрив між поточною та швидкою ліквідністю.

Фінансові показники окремих секторів та економіки України в цілому у 2003 році [9]

Показники	Всього	Промисловість	Сільське господарство
1. Коефіцієнт поточної ліквідності	0,943	0,951	1,089
2. Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,701	0,618	0,327
3. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,035	0,030	0,013
4. Відношення заборгованості до активів	0,449	0,412	0,270
5. Відношення заборгованості до власного капіталу	0,074	0,091	0,062
6. Зміна чистого робочого капіталу	-0,076	0,244	0,575
7. Зміна частки запасів у складі оборотних коштів	0,033	0,083	-0,066

Значна невідповідність у відношеннях заборгованості до активів та до власного капіталу по промисловості відображає недоліки структури пасивів, а саме те, що значна частка припадає на кредиторську заборгованість. Це, у свою чергу, може означати високий ризик фінансово-господарської діяльності. Погіршує ситуацію й зростання частки запасів у складі оборотних коштів.

Причинами недосконалого фінансового стану може бути доволі широке коло чинників: від слабких культурно-історичних традицій фінансового менеджменту до власне трансформаційної кризи, що супроводжується суттєвими структурними змінами. Втім, аналіз наявних публікацій з проблематики аналізу фінансового стану дозволяє дійти висновку про недосконалість методології як основи формування методики його проведення.

Українські науковці не дуже активно працюють у напрямку розвитку методології аналізу фінансового стану. Аналізуючи публікації з даної проблематики [5; 6; 13], можна побачити, що наявні методики, навіть коли вони ґрунтуються на досвіді розвинутих країн, характеризуються такими недоліками:

- є досить громіздкими, що ускладнює проведення цілісного аналізу й отримання однозначного судження про фінансовий стан підприємства;
- не дають узагальненого уявлення про фінансовий стан підприємства;
- розглядають лише окремі аспекти фінансового стану, котрі не об'єднані загальною концепцією;
- дають суперечливі результати внаслідок розбіжностей у методиках проведення розрахунків окремих показників або методичної нечіткості рекомендації.

Отже, мета статті постає у тому, щоб запропонувати основні методологічні принципи формування науково обґрунтованої методики оцінки фінансового стану підприємства.

Повертаючись до вдосконалення методології фінансового аналізу, визначимо головні її ком-

поненти. З точки зору звичайної логіки, що продиктована вивченням практичного досвіду, можна, не претендуючи на вичерпність переліку, назвати меншою мірою шість взаємопов'язаних основних компонент аналізу фінансового стану, що забезпечують побудову обґрунтованої методики його виконання (рис. 1).

Як видно з рис. 1, до складу компонент методології, що має певну ієрархію, включено:

1. Визначення поняття фінансового стану. Для формування методологічної основи аналізу дефініція поняття має особливо важливе значення. Це пояснюється тим, що усі інші питання методології мають ґрунтуватися саме на чіткому уявленні про фінансово-економічну сутність об'єкта аналізу.

Нормативні документи Міністерства фінансів України так визначають сутність фінансового аналізу: "Фінансовий аналіз діяльності підприємства – комплексне вивчення фінансового стану підприємства з метою оцінки досягнутих фінансових результатів, що проводиться за допомогою методів фінансового аналізу за даними бухгалтерської (фінансової) звітності підприємства" [2]. Його результативною складовою є аналіз фінансового стану підприємства.

Можна стверджувати, що головною задачею, а також і проблемою аналізу фінансового стану є побудова розумного послідовного набору даних та вибір тих показників, які можна було б ефективно використовувати у відповідних підходах та методах аналізу. Якщо це зроблено добре, то використання певних підходів та методів дозволяє менеджеру та аналітику робити судження про оцінку того чи іншого рішення, про фінансовий стан, про ефективність діяльності та види на майбутнє бізнесу в термінах фінансових та економічних результатів та вартості [12].

Ми не будемо робити спроби визначення поняття фінансового стану до з'ясування задач аналізу та формування змістовного ядра дефініції. Здається, нехтування цими двома моментами і призвели до суттєвих розбіжностей у трактуванні поняття [3; 7; 8].

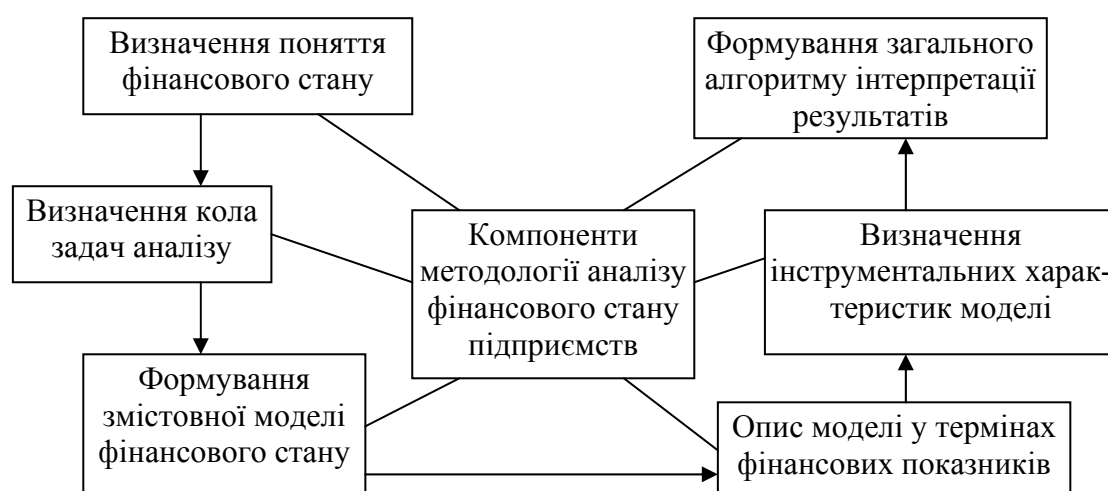

Рис. 1. Основні компоненти методології аналізу фінансового стану підприємств

2. Визначення кола задач аналізу. Потреба в аналізі виникає у доволі широкого кола зацікавлених сторін – від власне підприємства до власників та сторонніх організацій, таких як фінансово-кредитні установи, державні органи та ін. Задачі, що постають у кожному випадку, суттєво різняться. Можна припустити, що зміст поставлених в аналізі задач, суттєво впливає на особливості трактування поняття фінансового стану.

Відомо, що результатів аналізу фінансового стану потребують різні категорії споживачів: акціонери (власники), менеджери підприємства, персонал підприємства, постачальники, покупці, державні органи. При цьому із звітних фінансових даних кожна категорія прагне отримати інформацію, що відповідає її конкретним інтересам: доходність інвестицій, вартість капіталу підприємства, середній рівень прибутковості, ліквідність підприємства, платоспроможність, фінансова міцність, достовірність інформації тощо.

Важливою задачею аналізу фінансового стану є вивчення усіх репрезентативних сторін діяльності підприємства, по-перше, за допомогою спеціальних методів і прийомів, по-друге, головним чином в аспекті фінансових відносин, задля отримання невеликої кількості ключових параметрів, що дають об'єктивну і точну характеристику фінансового стану підприємства, його прибутків та збитків, змін у структурі активів та пасивів тощо [1].

Певною мірою інтереси груп користувачів обертаються біля такого собі уявлення про “фінансове здоров'я” підприємства, бо за умов суперечливості інтересів неможливо задовольнити одних без втрат для інших. Спираючись на це, можна висунути гіпотезу відносно того, що існує такий стан фінансів підприємства, який пов'язується із можливістю підтримувати інтереси усіх зацікавлених сторін. Для спрощення

подальшого аналізу назовемо його “нормальний фінансовий стан”.

3. Формування змістовної моделі фінансового стану. Така модель має якісний характер, є до певної міри абстрагованою і визначає найбільш суттєві зв'язки між основними фінансово-економічними аспектами діяльності підприємства. Відтак, її зміст впливає з уявлення про фінансовий стан та задач аналізу.

Фінансова діяльність підприємств, як визначалося, комплексно відображає практично усі сторони господарської діяльності. Зважаючи на це, в рамках системного підходу дамо загальний огляд типового бізнесу та схеми його діяльності. Ідея полягає у тому, що будь-який бізнес можна представити як взаємопов'язану систему рухів фінансових ресурсів, які викликані управлінськими рішеннями. Такий підхід є корисним, оскільки відображає динамічну природу всієї діяльності бізнесу, а також представляє її в фінансово-економічних термінах.

З цієї точки зору бізнес або підприємство можна представити, як це показано на рис. 2.

Виходячи з наведеного уявлення, підприємства частково із зовнішнього середовища, частково за рахунок створення статутного фонду, включаючи інші джерела формування власного капіталу, створюють активи як засоби трансформації виробничих ресурсів у необхідну для ринку продукцію або послуги. Таким чином, відбувається відтворення основної суспільно-економічної функції підприємства – постачання на ринок необхідних товарів.

Цілісність такого концептуального бачення доводиться тим, що порушення балансу або розрив у будь-якому ланцюжку схеми призводить до неможливості відтворення основної функції, меншою мірою у попередніх обсягах.

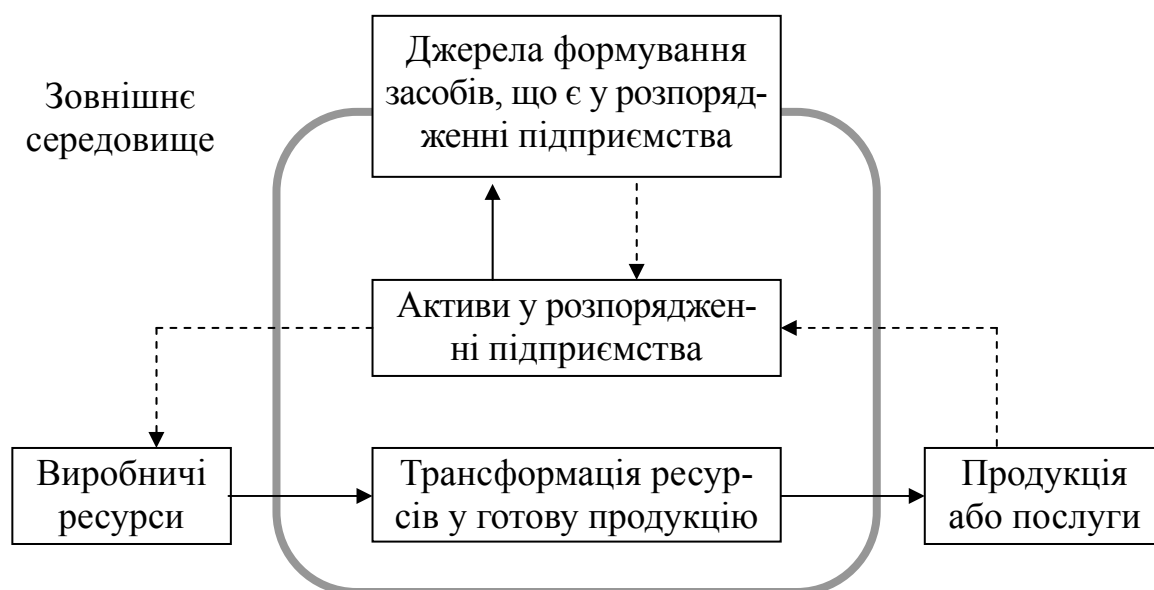

Рис. 2. Концептуальна схема підприємства для цілей визначення поняття фінансового стану

Як буде з'ясовано пізніше, концептуальна модель створює передумови для інтегрованого уявлення про фінансовий стан підприємства, що є необхідним для забезпечення “зборки” різноманітних напрямків фінансового аналізу.

На наш погляд, фінансовий стан підприємства слід розглядати у безпосередньому зв'язку з класом задач, що поставлені перед аналітиком. Ці класи розрізняються в залежності від “замовника” аналізу. Важко не погодитися, що фінансовий стан підприємства може виглядати не однакою для менеджменту, кредитора, податкової служби, власників підприємства тощо. Однак разом з цим цьому не буде суперечити певна інтегрована позиція, в якій знаходять відображення основні інтереси усіх зацікавлених сторін. З огляду на таку позицію та виходячи з представленої концепції (див. рис. 2), поняття фінансового стану підприємства можна визначити таким чином: *це зважена структура джерел фінансування майна підприємства, ступінь використання його активів, що дозволяють йому за умов даної ліквідності та ризику генерувати грошові потоки, достатні для постійного відновлення операційної діяльності.*

Здається, що таке визначення охоплює усі основні аспекти фінансової діяльності підприємства, дає достатнє поле для поглиблення аналізу та дозволяє врахувати інтереси зацікавлених сторін.

4. Опис моделі у термінах фінансових показників. Йдеться про формалізований вираз моделі через фінансові коефіцієнти. Важливим тут слід вважати, по-перше, методологічно виважену структуру або систему показників, по-друге, обґрунтовану їх побудову, яка б враховувала

особливості вітчизняної практики обліку та фінансової діяльності.

Принципово опис моделі зустрічається з трьома основними проблемами, які потребують вирішення. Перша з них стосується побудови наукової ієрархії показників. Друга відноситься до конструювання форми моделі, третя пов'язана з конструкцією власне фінансових показників.

Система показників фінансового стану має представляти собою конструкцію, що ґрунтується на наукових принципах класифікації. Подібний підхід дозволить меншою мірою внести системність у розуміння як власне аналізу фінансового стану, так і дозволить проводити досконалу інтерпретацію його результатів. Попереднє дослідження практики аналізу фінансового стану свідчить, що відсутність такої класифікаційної чіткості і є однією з основних вад існуючих методик.

Серед можливих підходів до класифікації найбільшою мірою відповідає задачам дослідження так звана “природна”, або “змістовна”, класифікація [11]. Вона будується навколо однієї суттєвої специфічної ознаки. Змістовна класифікація слугує не тільки для впорядкування об'єктів, що вивчаються, а й забезпечує наукову систематизацію властивостей та відносин між ними.

Така ієрархія ґрунтується на двох взаємопов'язаних обставинах. По-перше, вона впливає з цілей аналізу, по-друге, зумовлюється розумінням сутності його об'єкта. Тож, спираючись на сформульоване поняття фінансового стану підприємств, представимо один рівень класифікації груп показників (рис. 3) [4].

Показники фінансового стану, з точки зору принципів наукової класифікації, можуть бути не одного ієрархічного рівня, якщо розглядати їх у структурно-рівневому сенсі. Наприклад, показники наслідків, показники причини, показники причини другого порядку тощо.

Фінансовий стан за визначенням має описуватися за допомогою показників наслідків. Це означає, що ми розглядаємо фінансовий стан як наслідок впливу багатьох чинників, що охоплю-

ються поняттям “фінансова діяльність підприємства”. Показники цього першого рівня можуть далі подаватися через використання класу показників причини і т.д. Слід звернути увагу на те, що для визначення власне фінансового стану підприємства у контексті поставлених в дослідженні задач показники причини не мають прямого відношення. Вони слугують лише для з’ясування того, за рахунок чого формується те чи інше фінансове положення.

Рис. 3. Класифікація показників за принципом наявності лише однієї ознаки ділення об’єктів – за сутністю явища

Зауважимо, що практично усі методики аналізу фінансового стану пропонують систему показників, у якій не дотримуються майже жоден з класифікаційних принципів [4]. Так, не викликає сумнівів недоречність опису фінансового стану через використання “на одному рівні” значимості показників, наприклад, валової маржі (клас показників наслідків, аспект відображення здатності генерувати грошові кошти) та структури пасивів (клас показників причини, група опису фінансового леверіджу, аспект відображення ризику діяльності).

5. Визначення інструментальних характеристик моделі. Інструментальні характеристики моделі фінансового стану формують можливість використання результатів аналізу [14] для прийняття ефективних управлінських рішень. В цілому в науковій літературі принципи формування інструментальних характеристик моделі лише формуються. В різних джерелах можна побачити не однакові оцінки інструментальних можливостей моделей, що застосовуються.

Так, серед інструментальних характеристик, що формують певний рівень функціональності методик, називаються можливості: здійснення горизонтального і вертикального аналізу, а також аналізу трендів; порівняння значень фінансових показників з нормативами та з показниками офіційної бухгалтерської звітності підприємств – лідерів в галузях; прогнозування значень показників; ранжирування підприємств [14].

Крім того, можна зустріти й розділення інструментальних характеристик по етапах аналі-

зу на можливості проводити “експрес-аналіз” та розгортати його в рамках “поглибленого” вивчення фінансового стану підприємства.

Очевидно, що перелік вказаних характеристик не тільки є обмеженим, а й сформованим відповідно до задач, що й були предметом відповідних публікацій. Отже, на порядку денному постає розробка методологічних принципів забезпечення високого рівня інструментальності методик. Це разом із формуванням алгоритму інтерпретації результатів буде становити напрямки подальших досліджень.

6. Формування загального алгоритму інтерпретації результатів. Цей алгоритм має представляти собою послідовне коло етапів, виконання яких дозволяє аналітику “розгорнути” результати аналізу до рівня взаємопов’язаних оцінок значимих сторін фінансово-економічної діяльності підприємства.

Отже, з проведеного дослідження випливає, що аналіз фінансового стану в силу того, що предмет аналізу – фінансові відносини – охоплює усі сторони та види ділової активності підприємств, посідає важливе місце в забезпеченні їх ефективної діяльності. Забезпечення нормального фінансового стану суб’єктів господарювання має велике значення для розвитку економіки країни в цілому.

Динаміка основних фінансових показників по секторах економіки України у 2003 році, і серед них: коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт швидкої ліквідності, коефіцієнт абсолютної ліквідності, відношення заборгованості до

активів, відношення заборгованості до власного капіталу, зміна чистого робочого капіталу, зміна частки запасів у складі оборотних коштів, свідчать про не цілком задовільний фінансовий стан вітчизняних підприємств.

Причинами недосконалого фінансового стану підприємств доволі різноманітні: від слабких культурно-історичних традицій фінансового менеджменту до власне трансформаційної кризи, що супроводжується суттєвими структурними змінами. Разом з цим аналіз наявних публікацій з проблематики аналізу фінансового стану дозволяє дійти висновку про недосконалість методології як основи формування методики його проведення.

Основними методологічними компонентами аналізу фінансового стану підприємств визначено: дефініція фінансового стану; специфікація кола задач аналізу; формування якісної моделі фінансового стану; опис моделі у термінах фінансових показників; визначення інструменталь-

них характеристик моделі та побудова загального алгоритму інтерпретації результатів.

На даному етапі у взаємозв'язку досліджено три перші компоненти. Зміст висновків представляється достатньо зрозумілим для усіх користувачів фінансової інформації або замовників аналізу фінансового стану. Методологічні принципи формування системи показників фінансового стану підприємства передбачають їх розділення на такі, що є наслідками дії певних причин, які, у свою чергу, відображають вплив причин іншого рівня. Визначено, що для інтегрованої оцінки фінансового стану фінансові коефіцієнти мають відповідати одному рівню в ієрархії впливу, зокрема, рівню показників наслідків.

Подальші наукові дослідження мають рухатися у напрямках розробки інших методологічних компонент, маючи на увазі формування інтегрованих оцінок та забезпечення можливості розгортання аналізу до рівня, що дозволяє визначати напрямки управлінських дій.

Література

1. Артеменко В.Г., Беллендир М.В. Финансовый анализ. – М.: ДИС, 1997.
2. Бабак А., Шевченкова Л. и др. Курс реформ – учет 2000. – Днепропетровск: ООО “Баланс-Клуб”, 2000. – Часть 2. – 256 с.
3. Білик М.Д. Сутність і оцінка фінансового стану підприємства // *Фінанси України*. – 2005. – № 3. – С. 117-128.
4. Верланов О.Ю. Интегральная оцінка стану фінансово-господарської діяльності підприємств: Науково-методичний журнал. Т. 30. Вип. 17. Економічні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2005. – С. 75-85.
5. Захарченко В.О., Счасна С.І. Систематизація методів оцінки фінансового стану підприємства // *Фінанси України*. – 2005. – № 1. – С. 137-144.
6. Котляр М.Л. Оцінка фінансової стійкості підприємства на базі аналітичних коефіцієнтів // *Фінанси України*. – 2005. – № 1. – С. 113-117.
7. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій. Наказ Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій № 22 від 23.02.1998 р.
8. Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації. Наказ Мінфіну України та Фонду Держмайна України № 49/121 від 26.01.2001 р.
9. Статистичний щорічник України. 2003. – К., 2004.
10. Ступакова Марина. Пациент скорее жив, чем мертв, или как оценить финансовое состояние предприятия // www.aup.ru/articles/finance/6.htm.
11. Тарасов К.Е., Великов В.К., Фролова А.И. Логика и семиотика диагноза. (Методологические проблемы). – М.: Медицина, 1989. – 272 с.
12. Хелферт Э. Техника финансового анализа / Пер. с англ. под ред. Л.П.Белых. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 663 с.
13. Хотомлянський О., Черната Т., Северина Г. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства на основі використання матричних моделей // *Економіка України*. – К.: Преса України, 2003. – № 3. – С. 35-41
14. Шуремов Е. Инструменты финансового анализа – критерии выбора // www.aup.ru/articles/finance/7.htm.